

Bartłomiej Bodziński-Guzik*

Uniwersytet Jagielloński

Prawo, teatr i empatia – czyli Teatr Legislacyjny?¹

1. Wprowadzenie

W Teatrze Legislacyjnym² grupa doświadczająca konkretnego problemu, który chce i potrzebuje rozwiązać, tworzy na jego temat spektakl, a następnie prezentuje go osobom ze swojej społeczności, będącym w podobnej sytuacji³. Osoby te mogą wpływać na przebieg spektaklu⁴, wchodząc w role i testując nowe strategie. Doświadczenie to staje się podstawą dyskusji nad możliwymi działaniami i zmianami, w tym zmianą prawa, ponieważ Teatr Legislacyjny skupia się na społecznych, systemowych i ponadjednostkowych problemach.

W artykule skupiam się na społecznym i polityczno-prawnym wymiarze TL, rozumianym szeroko jako proces partycypacyjny. Ujęcie to jest najbliższe temu, czym TL jest, sprzyja także dalszej refleksji nad nim, wbrew skojarzeniom, które mogą towarzyszyć przymiotnikowi „legislacyjny”. Przyjmuję szeroką definicję partycypacji, zgodnie z którą jest to udział, wspólnie z innymi, w przedsięwzięciach nas dotyczących,

* ORCID: 0000-0002-4562-9123; e-mail: b.bodzinski-guzik@uj.edu.pl

¹ Niniejszy artykuł powstał jako rezultat projektu „Empatia w tworzeniu prawa. Potencjał Teatru Legislacyjnego”, finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki (nr 2021/41/N/H55/00909).

² W artykule używam zamiennie pełnych nazw oraz skrótów. Dotyczy to np. Teatru Legislacyjnego (TL) oraz Teatru Uciśnionych (TU) czy Teatru Forum (TF), co pozwala uniknąć nagromadzenia w tekście skrótów i wielokrotnego powtarzania długich nazw.

³ Zob. np. Arts & Homelessness International, *Legislative Theatre Performance Medway – 6th Feb 2024*, <https://vimeo.com/910532169/435ccb6b02> (dostęp: 14.04.2025).

⁴ Spektakl ten jest spektaklem Teatru Forum, o którym poniżej.

uwzględniam jednocześnie jej polityczny charakter oraz związek z redystrybucją władzy, postulowany np. przez Sherry Arnstein⁵.

Zwiększanie udziału obywateli w procesach demokratycznych staje się faktem. Pomimo dominacji tendencji deliberacyjnej⁶ postulaty szerszej partycypacji czy demokracji bezpośredniej pozostają aktualne⁷. Jednocześnie obserwujemy spadek jakości demokracji i wzrost czynników mu sprzyjających⁸. Rodzi to pytanie o jakość, dostępność oraz efektywność innych niż wybory sposobów angażowania obywateli w procesy demokratyczne. Ich testowanie jest w zarysowanym kontekście uzasadnione i potrzebne, przede wszystkim dlatego, że żadne z podejść ani narzędzi nie jest uniwersalne, a w zależności od kontekstu procesy partycypacyjne wymagają różnych metod i narzędzi, aby osiągać założone i złożone cele. Udana wdrożenia pozwalają z kolei na popularyzację nowych podejść, budując ich wiarygodność dla obywateli i decydentów.

W Polsce wśród „nowych podejść” popularnością cieszą się budżety obywatelskie oraz panele obywatelskie, oferując pogłębione zaangażowanie, w porównaniu do referendów, inicjatyw obywatelskich czy konsultacji. Choć wskazane metody zapewniają pewien wpływ na decydentów i system prawny, to mają swoje ograniczenia. Na tym tle pozytywnie, pomimo wad⁹, wyróżniają się budżety obywatelskie. Jak zauważa Josh Lerner, dzieje się tak nie bez powodu. Postulując uczynienie demokracji zabawą, zwraca on uwagę, że struktura i charakter procesów demokratycznych są mało zachęcające, sztywne i osobom uczestniczącym w nich kojarzą się raczej z przykrym obowiązkiem¹⁰. Autor ten dostrzega naturalną ludzką tendencję do zabawy¹¹, wzmacnianą przez uczynienie zabawy grą¹². Wskazując m.in. na Teatr Legislacyjny, podkreśla wysoki poziom partycypacji w nim osób o kolorze skóry innym niż biały oraz znajdujących się w trudnej sytuacji społeczno-ekonomicznej. W przypadku budżetów obywatelskich mierzalnym efektem są decyzje o dysponowaniu środkami, zaś w przypadku Teatru Legislacyjnego jest nim możliwość bezpośredniego decydowania o prawie¹³.

⁵ S. Arnstein, *A Ladder of Citizen Participation*, „Journal of the American Institute of Planners” 1969, vol. 35, no. 4, s. 216–217.

⁶ Zob. OECD, *Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions: Catching the Deliberative Wave. Highlights*, Paris 2020, s. 20, <https://www.ospi.es/images/documentos/archivos/innovative-citizen-participation-new-democratic-institutions-catching-the-deliberative-wave-highlights.pdf> (dostęp: 29.01.2026).

⁷ Zob. J. Lerner, *From Waves to Ecosystems: The Next Stage of Democratic Innovation*, Stavros Niarchos Foundation Ithaca Initiative, Newark 2024, <https://udspace.udel.edu/handle/19716/34515> (dostęp: 30.06.2024).

⁸ EIU, *Democracy Index 2023: Age of conflict*, s. 4–5, <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2023> (dostęp: 1.06.2024).

⁹ Zob. B. Martela, L. Janik, K. Mróz, *Barometr budżetu obywatelskiego. Edycja 2022*, Instytut Rozwoju Miast i Regionów, Warszawa – Kraków 2023, s. 20–28.

¹⁰ J. Lerner, *Making Democracy Fun: How Game Design Can Empower Citizens and Transform Politics*, The MIT Press, Massachusetts 2014, s. 1.

¹¹ Nie jest to rzecz jasna pomysł wyłącznie J. Lenera; zob. np. klasyczne opracowanie na ten temat: J. Huizinga, *Homo ludens. Esej o zabawie jako elemencie kultury*, tłum. M. Kurowska, W. Wirpsza, Aletheia, Warszawa 2022.

¹² J. Lerner, *Making Democracy Fun...*, s. 4.

¹³ *Ibidem*, s. 46.

Teatr Legislacyjny ma potencjał, aby generować konkretne rezultaty w postaci decyzji co do pożądanego kształtu przepisów i regulacji oraz angażować zazwyczaj wykluczone z procesów partycypacyjnych grupy. Pozwala ponadto ucieleśnić doświadczenie włączania się w procesy decyzyjne i polityczne, będąc radosnym, kreatywnym i inkluzywnym procesem partycypacji. Teatralne doświadczenie, włączające obok racjonalnej także emocjonalną perspektywę osób z życiowym doświadczeniem analizowanych problemów, może nie tylko dostarczać pogłębionej wiedzy i lepszego zrozumienia ich perspektyw, ale też sprzyjać samoorganizacji grup i społeczności na rzecz ich dalszego zaangażowania, dzięki grupowej współpracy.

2. Kontekst prowadzonych rozważań

Choć zainteresowanie TL wzrasta również w Polsce, to rodzime źródła na ten temat są nieliczne, skupione na jego konkretnym zastosowaniu, najczęściej finansowanym z grantów¹⁴. Z tego względu poświęciłem ten artykuł wprowadzeniu tej tematyki do polskiej nauki prawa, w szczególności w kontekście partycypacji. Wydaje się to potrzebne, zwłaszcza że współtworzona za pomocą TL strategia na rzecz przeciwdziałania bezdomności dla Manchesteru¹⁵ nie tylko została w znaczącej części opracowana z wykorzystaniem tej metody, ale w tym kontekście została wyróżniona jako najlepsza praktyka w roku 2022¹⁶. Pozytywne doświadczenia z Manchesteru zostały szybko podchwyczone przez inne jednostki samorządowe odnośnie do kryzysu bezdomności, zdrowia psychicznego młodych osób oraz innych tematów społecznych¹⁷.

Innym przykładem jest austriacki Tyrol, gdzie lokalne władze nie tylko wykorzystały TL w celu opracowania regulacji dotyczących wsparcia osób z niepełnosprawnościami, ale także zdecydowały się umieścić w tekście aktu prawnego bezpośrednie odwołania do procesu teatralnego, angażując ponad 1500 osób¹⁸. Choć TL wymaga przygotowania,

¹⁴ Zob. *Początki Teatru Legislacyjnego w Polsce*, red. A. Buśk, Stowarzyszenie Praktyków Dramy Stop-Klatka, Warszawa 2017; A.L. Tudorache, *Using theatre to make politics. Podręcznik metody Teatru Legislacyjnego*, tłum. A. Zawiślak, A.R.T. Fusion Association, Bucharest 2021; LegiLAB4Progress, *Więcej niż teatr: doświadczenie teatru legislacyjnego*, tłum. A. Król et al., Pekarna Magdalenske mreže, Maribor 2018; B. Bodziński-Guzik, R. Stozek, *Teatr Legislacyjny jako forma aktywności obywatelskiej*, Stowarzyszenie Polanda, Kraków 2023; K. Gryszel, M. Winiarek-Kołucka, *Teatr Legislacyjny jako proces pracy z grupą różnorodną – refleksje po realizacji projektu*, <https://stop-klatka.org.pl/teatr-legislacyjny-jako-proces-pracy-z-grupa-roznorodna-refleksje-po-realizacji-projektu/> (dostęp: 1.06.2024).

¹⁵ Greater Manchester, *Homelessness Prevention Strategy 2021–2026*, July 2021, <https://democracy.greater-manchester-ca.gov.uk/documents/s16377/14a%20GM%20Homelessness%20Prevention%20Strategy%20Final%20Appendix.docx.pdf> (dostęp: 1.06.2024).

¹⁶ Zob. ODP, *16th Distinction "Best Practice in Citizen Participation"*, <https://www.oidp.net/distinction/en/record01.2022.php> (dostęp: 1.06.2024).

¹⁷ Zob. K. Rubin, *What is LT? – Project Portfolio*, <https://www.katyrubin.com/what-is-lt> (dostęp: 1.06.2024).

¹⁸ Zob. A. Staffler, *Legislative Theatre – Take part! Its about us!*, <https://voiceofisirri.wordpress.com/april-2018/legislative-theatre-take-part-its-about-us/> (dostęp: 1.06.2024).

to można go wykorzystać bez uprzedniego doświadczenia i we względnie krótkim czasie. Przykładem jest proces w Chimanimani, Zimbabwe, gdzie lokalny aktywista niemający doświadczenia teatralnego, po intensywnym procesie mentoringowym, wykorzystał tę metodę do poszukiwania działań, które mogłyby pomóc rozwiązać problemy klimatyczne – skutki cyklonu¹⁹. W różnych formatach TL zrealizowano m.in. w Brazylii, Hiszpanii, Indiach, Kanadzie, Kenii, Niemczech, Portugalii, Rumunii, Stanach Zjednoczonych czy na Litwie.

Teatr Legislacyjny powoli, choć skutecznie, plasuje się wśród wykorzystywanych narzędzi partycypacji. Warto wspomnieć także o lokalnych przykładach. Pierwszy z nich dotyczył występuku obrazy uczuć religijnych. Choć rezultaty projektu nie miały bezpośredniego przełożenia na system prawny, ograniczając się do zaproponowania rekomendacji zmiany przepisu²⁰, był to jeden z pierwszych, jeśli nie pierwszy, w którym prawne aspekty projektu stanowiły przedmiot ciągłej refleksji. Drugi z nich dotyczył sytuacji Społeczności Queerowej na uniwersytecie²¹, będąc także elementem realizowanego projektu badawczego.

W niniejszym artykule podejmuję próbę udzielenia odpowiedzi na cztery pytania badawcze, wyznaczające jednocześnie kierunek dalszych analiz. Czym jest Teatr Legislacyjny? Jak powstał oraz jak jego pierwotna forma ma się do współczesnej? Dlaczego warto badać TL? Jakie wyzwania wiążą się z jego rozwojem?

3. Pogłębianie rozumienia Teatru Legislacyjnego

Wśród praktyków Teatru Legislacyjnego nie ma pełnej zgody co do jego definicji²². Dla dalszych rozważań przyjąłem następującą projektującą definicję: TL to partycypacyjny proces, wspierający grupy dotknięte problemem społecznym w analizie ich sytuacji i dążeniu do jej zmiany poprzez określone techniki teatralne²³, dostosowany do kontekstu, w jakim jest wdrażany. Jego pożądanym rezultatem są konkretne, możliwe do wdrożenia pomysły i rekomendacje dotyczące zmian prawnych lub regulacyjnych oraz działań, co do których podmioty odpowiedzialne powzięły zobowiązania lub zaangażowane grupy opracowały inne, w tym polityczne, strategie na rzecz ich realizacji.

¹⁹ Zob. People Powered, *When people are mad at government, try legislative theater*, 12.07.2023, <https://www.peoplepowered.org/news-content/legislative-theater-when-mad-at-government> (dostęp: 1.06.2024).

²⁰ Stowarzyszenie Stop-Klatka, *Prawo na scenę! – rozwój Teatru Legislacyjnego w Małopolsce*, <https://stop-klatka.org.pl/prawo-na-scene-rozwoj-teatru-legislacyjnego-w-malopolsce/> (dostęp: 1.06.2024).

²¹ Stowarzyszenie Polanda, *Teatr Legislacyjny na Kampusie*, <https://stowarzyszeniepolanda.org/projects/teatr-legislacyjny-na-kampusie/> (dostęp: 1.06.2024); B. Bodziński-Guzik, *Teatr Legislacyjny na Kampusie*, „Alma Mater: Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2024, nr 253–254, s. 58–61.

²² Takie wnioski płyną z realizowanego projektu badawczego. Wskazują na to również różne ujęcia i definicje zawarte w przywoływanych publikacjach.

²³ W takim rozumieniu TL jest szeroko rozumianym procesem partycypacyjnym, a dopiero jego konkretne zastosowanie można traktować jako metodę partycypacji. W tekście używam tych pojęć zamiennie.

Definiowanie TL w oryginalnym kontekście wymaga odwołania do Teatru Uciśnionych oraz – będącego jego częścią – Teatru Forum²⁴. TL jest bowiem, zgodnie z definicją jego twórcy: „zespołem procesów łączących Teatr Forum oraz rytuały znane z sal parlamentarnych i zgromadzeń w celu wypracowania spójnych i możliwych do wdrożenia ustaw, podlegających następnie obowiązującej procedurze ustawodawczej i wywieraniu presji na decydentów”²⁵.

Augusto Boal (1930–2009) był brazylijskim dramaturgiem, teoretykiem teatru, reżyserem, aktywistą²⁶, który usystematyzował Teatr Uciśnionych, rozumiany jako zespół technik, metod, narzędzi i ćwiczeń, mających na celu wyzwolenie się przez uciśnionych z doświadczanej opresji²⁷. Teatr Uciśnionych jest jednocześnie pewnym paradygmatem myślenia, w którym teatralna aktywność odgrywa rolę katalizatora zmiany społecznej, ale nie jest celem samym w sobie²⁸.

Głównym celem TU jest zapewnienie refleksji połączonej z działaniem, które Paulo Freire określał mianem *praxis*²⁹, dążącej do wyzwolenia się z opresyjnej sytuacji za pomocą narzędzia, jakim jest teatr – praca z ciałem, emocjami i rozumem. *Praxis* dobrze oddaje kontekst doświadczenia i ucieleśnienia, na który zwróciłem uwagę wyżej³⁰. Najbardziej znaną techniką TU jest Teatr Forum. Istotną różnicą pomiędzy klasycznym teatrem a Teatrem Forum jest rola widzów. Zamiast biernych obserwatorów mamy do czynienia z osobami widz-aktorskimi (*spect-actors*), mogącymi wejść na scenę, zastąpić głównego bohatera (protagonistę) i zaproponować alternatywny rozwój wydarzeń. Po wejściu na scenę (tzw. interwencji) następuje dyskusja prowadzona przez Jokera, czyli osobę, która wspiera grupę także w procesie tworzenia spektaklu. Jej celem jest krytyczna refleksja nad tym, co się wydarzyło, a nie ocena interwencji. Innymi słowy: analizuje ona podjęte działania pod kątem możliwości ich wystąpienia, a jeśli nie przyniosły oczekiwanych rezultatów, to ocenia, co jest tego powodem.

Z perspektywy procesów partycypacyjnych mamy tutaj do czynienia z dwoma istotnymi aspektami:

- partycypacyjnym zdefiniowaniem rozumienia problemu przez grupę aktorską, zaprezentowanym w teatralnej formie;

²⁴ Jeżeli nie czynię takiego rozróżnienia, opisy dotyczące Teatru Forum odnoszą się także do Teatru Legislatywnego.

²⁵ Zob. A. Boal, *Legislative Theatre: Using performance to make politics*, transl. A. Jackson, Routledge, Abingdon – New York 1998, s. 5; *idem*, *The Aesthetics of the Oppressed*, transl. A. Jackson, Routledge, Abingdon – New York 2006, s. 6. Tu i dalej cytaty z prac anglojęzycznych podaję we własnym tłumaczeniu.

²⁶ Zob. np. F. Babbage, *Augusto Boal*, Routledge, Abingdon – New York 2018, s. 1–3.

²⁷ Zob. *ibidem*, s. 16; P. Vittoria, *Paulo Freire and Augusto Boal: Praxis, Poetry, and Utopia* [w:] *The Routledge Companion to Theatre of the Oppressed*, eds. K. Howe, J. Boal, J. Soeiro, Routledge, New York 2019, s. 58–65.

²⁸ K. Howe, J. Boal, J. Soeiro, *Introduction: Theatre of the Oppressed and its time(s)* [w:] *The Routledge Companion...*, s. 1.

²⁹ P. Freire, *Pedagogy of the Oppressed*, Penguin Books, London 2017, s. 25.

³⁰ „Termin używany przez Paulo Freirego i innych w odniesieniu do modelu myślenia, uczenia się i działania, w którym teoria i praktyka nie są odrębnymi pojęciami, ale są uznawane za współzależne i nierozdzielne: teoria opiera się na działaniu, a działanie jest ucieleśnioną teorią”. Zob. F. Babbage, *Augusto Boal...*, s. 143.

- partycypacyjnym poszukiwaniem źródeł i możliwych rozwiązań problemu przez widownię, wspólnie z grupą aktorską, poprzez wejście na scenę i dyskusję.

Aspekty te odróżniają TL od tych metod partycypacji, w których zarówno decyzja o problemie, jak i możliwe propozycje rozwiązania nie są przedmiotem procesu, a partycypacyjny charakter ogranicza się do wskazania przez osoby uczestniczące preferencji lub uwag co do sugerowanych rozwiązań³¹. Jednocześnie wyzwaniem staje się zapewnienie, aby procesy TL nie były tym, co S. Arnstein³² nazywa tokenizmem czy brakiem partycypacji. Paulo Freire określa to zagrożenie jako fałszywą szczodroblivość³³, której celem nie jest rzeczywista pomoc, ale utrzymanie *statusu quo*, nierzadko charakterystyczne np. dla obowiązkowych konsultacji.

Dla A. Boala Teatr Forum jest sposobem zarówno na „testowanie tego, co możliwe”³⁴, jak i na generowanie rozwiązań w bezpiecznej atmosferze³⁵, które następnie mogą być przenoszone przez osoby biorące udział w pokazie do realiów życia. Nie powoduje on jednak zmian ani w rzeczywistości, wykraczających poza zmiany indywidualne, ewentualnie interpersonalne, na ograniczonym poziomie, ani w sytuacji, w której do rozwiązania problemu nie wystarczy indywidualne działanie.

Przez dłuższy czas towarzyszyło A. Boalowi pytanie, w jaki sposób sprawić, aby Teatr Forum przynosił zmiany w realnym świecie, wykraczając poza teatralne ramy. Teatr Legislacyjny był dla niego możliwą (choć niekoniecznie ostateczną) odpowiedzią na ten dylemat – „uprawianiem polityki przez teatr” zamiast jedynie „teatru politycznego”³⁶, procesem, w którym obywatele stają się legislatorami, a także eksperymentem, ponieważ z jednej strony sam A. Boal uważał TL za projekt w fazie *beta* – rozwoju i stawania się³⁷, z drugiej strony okoliczności, w których przyszło mu po raz pierwszy wdrożyć i wykorzystać TL, odbiegały od tych, w jakich możliwe było to dla późniejszych praktyków.

Z perspektywy nauk prawnych oba z założeń A. Boala wydają się interesujące. Po pierwsze, traktowanie TL jako narzędzia politycznego stoi w kontrze z dominującym do niedawna myśleniem o prawie i legislacji jako domenach oddzielnych od polityki³⁸. Co więcej, można dostrzec pewien brak konsekwencji w ujmowaniu roli obywateli jako legislatorów, w świetle proponowanego przez niego ujęcia, zgodnie z którym propozycje podlegają zwyczajowej procedurze ustawodawczej. Teatr Legislacyjny

³¹ Zob. M. Stępień, *Responsywna administracja publiczna*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 108–109.

³² S. Arnstein, *A Ladder of Citizen...*, s. 217.

³³ P. Freire, *Pedagogy of the Oppressed...*, s. 18 i nn.

³⁴ A. Boal, *Theatre of the Oppressed*, transl. C.A. Leal McBride et al., Pluto Press, London 2008, s. 98.

³⁵ A. Boal, *Legislative Theatre...*, s. 50.

³⁶ *Ibidem*, s. 16.

³⁷ *Ibidem*, s. 4.

³⁸ L.J. Wintgens, *Legisprudence as a New Theory of Legislation* [w:] *The Theory and Practice of Legislation. Essays in Legisprudence*, ed. L.J. Wintgens, Ashgate Publishing Limited, Aldershot 2005, s. 3; zob. M. Zamboni, *Law and Politics*, 6.06.2006, <https://ssrn.com/abstract=925920> (dostęp: 1.06.2024).

od Teatru Forum odróżnia pożądaný rezultat dyskusji, tj. propozycje oczekiwanych ponadjednostkowych działań, zmiany przepisów lub regulacji³⁹. W praktyce A. Boala propozycje te były analizowane, konsultowane i doprecyzowane, a także wdrażane, o czym wspomnę niżej.

4. Początki Teatru Legislacyjnego

Jak wskazałem, Teatr Legislacyjny był efektem poszukiwania przez A. Boala możliwości przeniesienia potencjału Teatru Forum poza jednostkowe doświadczenie teatralne. Istniały jego zdaniem takie problemy, w których indywidualne działanie nie jest wystarczające. W szczególności autor ten miał na myśli prawo i te regulacje, których stosowanie prowadziło do opresyjnych dla członków społeczności rezultatów⁴⁰. Prawo A. Boal rozumiał nie tylko jako obowiązujące przepisy, ale szerzej – jako system, którego istotną, a jednocześnie możliwą do zmiany częścią są akty prawne. Wydaje się, że ma on na myśli także normy społeczne, zatem szerzej, systemy normatywne⁴¹. Prawo jest dla niego zawsze „czyimś pragnieniem”, przede wszystkim pragnieniem rządzących. Zadaniem TL jest zatem operacjonalizacja pragnień uciskanych poprzez tworzenie przepisów odpowiadających na ich „pragnienia”⁴².

Augusto Boal twierdzi zatem, że TF stara się odkryć mechanizmy stojące za daną sytuacją społeczną, a TL stara się pójść krok dalej i połączyć je z prawem stanowionym⁴³. Możliwość ta nadarzyła się, kiedy wbrew oczekiwaniom A. Boal został wybrany na *ve-readora* – członka Izby Miejskiej w Rio de Janeiro. Jako członek legislatury zyskał możliwość finansowania tego przedsięwzięcia oraz składania projektów aktów prawnych. W taki sposób powstał Teatr Legislacyjny w Boalowskiej wersji, w której stał się on łącznikiem obywateli z legislaturą – przekroczeniem granicy pomiędzy teatrem, polityką i prawem⁴⁴. W tym czasie w Rio istniały jednak stałe grupy, które pracowały z wykorzystaniem Teatru Uciśnionych, stanowiąc źródło informacji i punktów odniesienia,

³⁹ Uchwalenia nowelizacji lub derogacji – zależnie od okoliczności lub innych działań o ponadindywidualnym charakterze.

⁴⁰ A. Boal, *Legislative Theatre...*, s. 9.

⁴¹ „Podczas samego przedstawienia lub później w trakcie dyskusji należy poddać analizie ten aspekt, który prowadzi od danego zjawiska do prawa; od zjawisk przedstawionych w fabule do praw społecznych, które rządzą tymi zjawiskami”. A. Boal, *Theatre of the Oppressed...*, s. 130.

⁴² A. Boal, *Legislative Theatre...*, s. 20.

⁴³ „Spektakl Teatru Forum zawsze stara się zrozumieć prawo (reguły) i regulacje stojące za danym zjawiskiem. Jednak w przypadku Teatru Legislacyjnego wykraczamy poza ten schemat, starając się nie tylko odkryć te (pożądane) normy, ale także doprowadzić do ich uchwalenia, zaś czasem również odkryć je i poddać modyfikacji. W procesie analizy skupiamy się zarówno na przepisach obowiązujących, jak i tych pożądaných, które dopiero mają zaistnieć. To jest główny cel Teatru Legislacyjnego”. *Ibidem*, s. 94.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 11.

z których prac jokerzy sporządzali sprawozdania⁴⁵. Augusto Boal miał więc dostęp do dwóch istotnych zasobów – informacji na temat zasadności partycypacji oraz do władzy w swojej osobie⁴⁶. W ramach swojego gabinetu uzupełnił je o dodatkowe rozwiązania: listę mailingową będącą zarówno źródłem wymiany informacji na temat prowadzonych aktualnie prac, jak i narzędziem zgłaszania propozycji i komentarzy⁴⁷, Komórkę Metabolizującą oraz o element teatralnych konsultacji, który nazwał Izbą na Placu⁴⁸. Komórka Metabolizująca oraz Izba na Placu stanowią unikalne dla jego propozycji elementy, które pogłębiają jego związki z legislacją i prawem⁴⁹. O ile funkcja tej pierwszej w różnym zakresie jest obecna we współczesnych przykładach TL, o tyle druga jest w zasadzie zupełnie pomijana.

Komórka Metabolizująca (funkcjonująca u A. Boala zarówno w trakcie pokazów, jak i jako część jego gabinetu)⁵⁰ stanowiła rodzaj panelu ekspertów, który składał się z trzech ról (prawnej, legislacyjnej i aktywistycznej), tj. prawnika znającego się na analizowanym temacie, legislatora, który mógł przełożyć propozycje na język ustaw oraz praktyka, który znał z doświadczenia kwestie, których spektakl dotyczy. Rolą komórki było wskazywanie, co z perspektywy prawnej jest możliwe, analizowanie bieżących regulacji (np. w sytuacji, gdy instrumenty prawne istnieją, ale nie działają w sposób zgodny z oczekiwaniami lub gdy osoby, których problem dotyczy, o nich nie wiedzą). Źródłem informacji były dla niej sprawozdania oraz propozycje generowane w trakcie pokazów. Komórka była zatem praktycznym łącznikiem pomiędzy społeczeństwem i „systemem prawnym”. Co ważne, propozycje zmian prawnych nie były jedynym możliwym rezultatem jej prac – w zależności od kontekstu rekomendacje mogły obejmować protesty, podjęcie interwencji prawnych, propozycje legislacyjne czy inne adekwatne działania⁵¹.

⁴⁵ Nie należy jednak zapominać o działaniach mających na celu „wymazywanie” i cenzurę działań politycznych oponentów, co spotkało także A. Boala i opóźniło jego powrót do ojczyzny; zob. F. Babbage, *Augusto Boal...*, s. 26. Grupy, o których piszę, były rezultatem pracy A. Boala w okresie od 1986 r. do wyborów w 1992 r. Babbage potwierdza jednak, że grupy te były liczne; zob. F. Babbage, *Augusto Boal...*, s. 26.

⁴⁶ Zob. J.M. Bryson et al., *Designing Public Participation Processes*, „Public Administration Review” 2012, vol. 73, issue 1, s. 26.

⁴⁷ Zatem z partycypacją w postaci informowania czy e-komentowania.

⁴⁸ A. Boal, *Legislative Theatre...*, s. 90–93. Pomijam opis izby jako potencjalnie komplikujący obraz procesu, przyjmując, że stanowiła ona rodzaj konsultacji łączących wiece i panele obywatelskie.

⁴⁹ Podobnie co do Izby na Placu zob. H. Majaury, *Plays that Make Policy: A Debbewin Journey Through Legislative Theatre*, The University of Guelph, Ontario 2013. Podkreśla ona także rolę listy mailingowej, pomija jednak znaczenie Komórki Metabolizującej, którą łączy z izbą. Takie rozumienie nie wydaje się uzasadnione.

⁵⁰ Podążam za opisem roli komórki zaprezentowanym w: A. Boal, *Legislative Theatre...*, s. 93–94. Nie jest jednak jasne, dlaczego A. Boal nie wspomina wprost o roli komórki w trakcie pokazów. Wydaje się, że właściwa komórka, w podobnym składzie, funkcjonowała przede wszystkim w trakcie pokazów spektakli, a praca, którą Boal opisuje, dotyczyła danych zebranych z większej liczby spektakli. Być może A. Boal prezentuje to właśnie w taki sposób z uwagi na to, że danym tematem mogły zajmować się te same osoby. Na temat komórki zob. B. Santos, *Theatre of the Oppressed – Roots & Wings: A Theory of Praxis*, Kuringa, Berlin 2019, s. 81.

⁵¹ R. Schechner, S. Chatterjee, *Augusto Boal, City Councillor: Legislative Theatre and the Chamber in the Streets: An Interview*, „The Drama Review” 1998, vol. 42, no. 4, s. 75–90.

Z powyższych rozważań wyłania się obraz Teatru Legislacyjnego jako systemu składającego się z wielu wzajemnie połączonych elementów – metod, narzędzi, podejść – które na siebie oddziałują, pozwalają na generowanie, zbieranie i przetwarzanie danych, przede wszystkim od członków społeczności. Teatr odgrywa w nim niezwykle istotną, ale nie jedyną rolę. Graficzne podsumowanie etapów TL zostało zaprezentowane na rys. 1.

Dodatkowe informacje dotyczą przede wszystkim etapu legislacyjnego, w ramach którego zaprezentowany został bardziej szczegółowo przebieg prac Komórki Metabolizującej w trakcie pokazu. Celowo nie zagłębiam się w ten aspekt, mając na uwadze, że A. Boal nie prezentuje go zbyt dokładnie, a próba wnikliwszej rekonstrukcji i komentarza wykracza poza zakres tego artykułu⁵². Opis i rozwinięcie etapu „działań rzeczniczych”, które w ujęciu A. Boala postrzegam jako przedkładanie propozycji aktów prawnych wsparte opisanymi narzędziami, rozwijam w dalszej części tekstu.

5. Teatr Legislacyjny jako przedmiot badań oraz zainteresowania nauk prawnych

O dwóch aspektach istotnych w kontekście niniejszej części rozważań wspominałem już wcześniej – są to częsty, jeśli nie powszechny, brak dostępu współczesnych praktyków do struktury teatralnej (grup wykorzystujących tę metodę pracy) oraz brak dostępu do władzy (np. członka legislatury), co ułatwiłoby możliwość zgłaszania wypracowanych w TL propozycji⁵³. Nawiązuję do tej kwestii ponownie, bowiem analiza pierwotnych założeń TL prowadzi do innych rezultatów niż analiza współczesnych przykładów. Dla TL istotny jest kontekst, w którym jest on wdrażany, zatem poniższe rozważania odnoszę do polskich przykładów, mając na uwadze cel artykułu. Przymiotnik „legislacyjny” skłania ku dokładniejszej analizie związków TL z zagadnieniem legislacji. Należy rozumieć go szeroko – jako związany z procesem tworzenia prawa, a nie wąsko – jako wyłącznie związany z procedurą ustawodawczą.

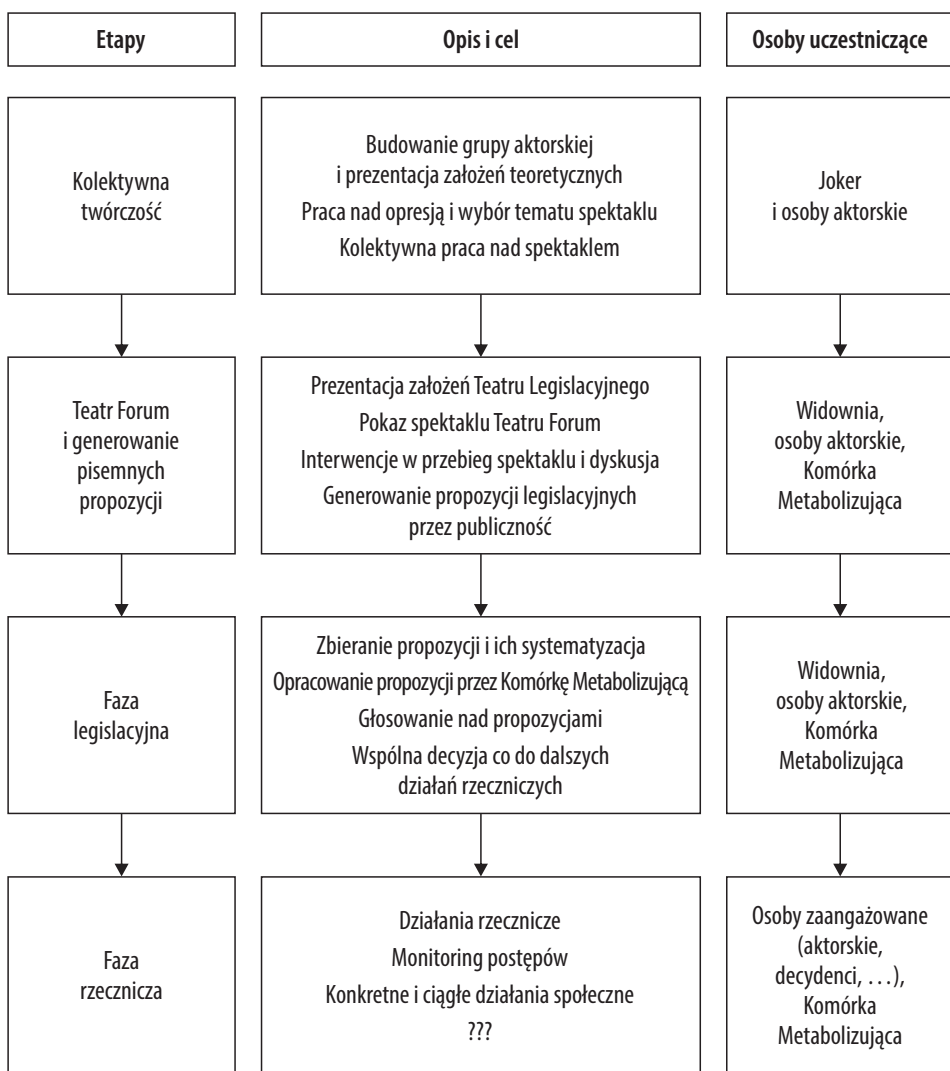
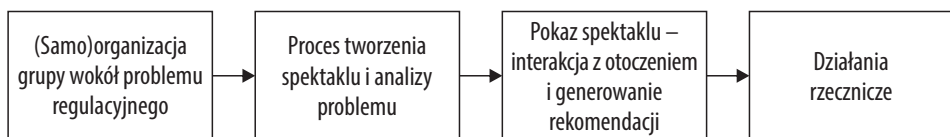
Jak zauważa Tadeusz Biernat, w polskiej nauce prawa istnieje wyraźny podział procesu tworzenia prawa, oddzielający fazę legislacyjną od prelegislacyjnej⁵⁴. Uszczegóławiając ten podział, można wskazać na etap stymulowania procesu powstawania prawa oraz decyzji politycznych, etap opracowywania projektu aktu normatywnego oraz etap procedury legislacyjnej, czyli ustanawiania i publikacji aktu⁵⁵. Co więcej, w polskiej doktrynie przyjmuje się, że ostatni etap, czyli inicjatywa ustawodawcza,

⁵² Należy jednak dodać, że propozycja Salvadora zgadza się z opisem przedstawionym przez B. Santos, *Theatre of the Oppressed...*, s. 80–84.

⁵³ Wyjątek stanowi działalność J. Soeiro w Portugalii.

⁵⁴ T. Biernat, *Legislacja. Analiza procesu*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2016, s. 56.

⁵⁵ A. Korybski, L. Leszczyński, A. Pieniążek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2003, s. 113.

Rys. 1. Etapy procesu Teatru Legislacyjnego

Źródło: opracowanie własne na podstawie: E. Salvador, *The Legislative Theatre: Art for Community Conflict Resolution. From Desires to Laws*, „Journal of Conflictology” 2014, vol. 5, no. 1, s. 4.

to „prawo przedkładania sejmowi⁵⁶ projektu ustawy z takim skutkiem prawnym, że organ ten obowiązany jest projekt rozpatrzyć w przewidzianej ku temu procedurze⁵⁷ i nie są nią żadne inne formy ani próby oddziaływania i inspirowania procesu legislacyjnego. Jednocześnie Tadeusz Biernat zwraca uwagę, że podział ten cechuje się pewną umownością, a podążając za Andrzejem Korybskim, wskazuje, iż wpływ czynników polityczno-prawnych zależy od rodzaju systemu politycznego i rodzaju procesu legislacyjnego⁵⁸. Należy zatem stwierdzić, że choć różnego rodzaju „impulsy ustawodawcze” znajdują się poza formalnym procesem stanowienia prawa, to w praktyce oddzielenie ich wpływu jest trudne, jeśli nie niemożliwe. W takim ujęciu proces TL dotyczy głównie „prelegislacji”. Jednocześnie należy zwrócić uwagę na przykłady Teatru Legislacyjnego, których rezultatem mogą być inne działania dążące do zmiany sytuacji społecznej, np. takie, w których nie dochodzi do bezpośredniego przedłożenia żadnego projektu aktu właściwym organom, a jego rola ogranicza się wyłącznie do (pośredniego) stymulowania procesu powstawania prawa.

Teatr Legislacyjny w przykładzie A. Boala obejmował trzy aspekty. Na etapie politycznej decyzji co do przedmiotu regulacji dostarczał potrzebną wiedzę, służył opracowaniu projektu aktu prawnego oraz umożliwiał inicjowanie właściwej procedury ustawodawczej – było tak przynajmniej do czasu, kiedy A. Boal pełnił mandat *vereadora* – choć aspekt ten był ograniczony obowiązującymi procedurami. Był zatem zdecydowanie bliższy fazie legislacyjnej, przy czym trudno uznać, że stanowił jej bezpośredni element. Z pewnością osobiste zaangażowanie A. Boala sprzyjało przedkładaniu propozycji tworzonych z wykorzystaniem partycypacyjnych, a zarazem teatralnych metod w ramach jego mandatu. Jednocześnie, jak sam wskazywał, proces głosowania nad nimi podlegał typowej ścieżce ustawodawczej, a wielu z propozycji nie udało się uchwalić⁵⁹. Trudno zatem zgodzić się z sugestią, że postulował on wzmocnienie demokracji bezpośredniej, mimo że pobieżna analiza może prowadzić do takich wniosków⁶⁰.

Augusto Boal utracił jednak możliwość kontynuowania swojej pracy, gdy nie został wybrany na kolejną kadencję. Przyszło mu zmierzyć się z TL bez legislatora, podobnie jak podążającym za nim praktykom. Wydaje się, że najwięcej uwagi należy poświęcić w badaniach aspektowi partycypacyjności. TL „oddala się” w tym kontekście od legislacji, co nie znaczy, że aspekt tworzenia prawa przestaje być istotny.

Podsumowując, TL w przykładzie A. Boala można uznać zarówno za proces partycypacyjny, jak i część procesu legislacyjnego. Teatr Legislacyjny bez legislatora należy

⁵⁶ Odwołuję się do procesu legislacyjnego na poziomie niższej izby parlamentu, ponieważ podobne ograniczenia w kontekście uprawnionych podmiotów obowiązują na poziomie samorządowym.

⁵⁷ A. Szmyt, *Tryb uchwalania ustaw przez Sejm w świetle nowej konstytucji i regulaminu Sejmu*, Raport nr 113, [za:] T. Biernat, *Legislacja...*, s. 56

⁵⁸ T. Biernat, *Legislacja...*, s. 58.

⁵⁹ Na trzydzieści trzy projekty udało się A. Boalowi doprowadzić do uchwalenia trzynastu. A. Boal, *Legislative Theatre...*, s. 103–105; B. Santos, *Theatre of the Oppressed...*, s. 84–85.

⁶⁰ Zob. G.H. Dalaqua, *Democratic Representation and Legislative Theatre*, „Theoria: A Journal of Social and Political Theory” 2020, vol. 67, no. 3, s. 34.

uznać przede wszystkim za proces partycypacyjny, który może być wykorzystywany jako konkretna metoda partycypacji (podobnie jak np. budżety obywatelskie). W takim ujęciu TL powinien być rozumiany wąsko, jako stosowany w konkretnym kontekście, determinującym jego kształt i cele, którymi są stymulowanie procesu tworzenia prawa i decyzji politycznych. Choć w takim przypadku TL zachowuje swój procesowy charakter, który pozwala dostosować go do okoliczności i kontekstu implementacji, to takie rozumienie pozwala pozbyć się oczekiwań i presji związanej z ujmowaniem TL jako sposobu zmiany prawa. Dotyczy to zarówno aktorów, procesu, jak i decydentów. Ta pozorna redefinicja może dostarczyć pozytywnych rezultatów dla popularności i efektywności TL. Zaproponowana przeze mnie robocza definicja wpisuje się w to rozumienie. Gdyby jednak, ponownie projektując, wpisać ją w ramy legislacji rozumianej w przedstawiony sposób, wówczas TL byłby partycypacyjnym procesem, wykorzystującym określone techniki teatralne do stymulowania procesu powstawania prawa i decyzji politycznych z nim związanych, dążącym do ukształtowania treści projektów aktów prawnych zgodnie z postulatami zaangażowanych grup i wspierającym taką ich organizację, która może doprowadzić do ich przedstawienia w ramach obowiązującej w konkretnym kontekście procedury legislacyjnej.

Poniżej odnoszę się do takiego właśnie ujęcia – przedstawione argumenty pozostają bowiem aktualne niezależnie od konkretnego kształtu procesu.

6. Dlaczego warto badać TL?

Teatr Legislacyjny wyróżnia się na tle procesów i metod partycypacji. Po pierwsze, wyróżnia go element teatralny i idący za nim element ucieleśnienia. Choć teatralne (artystyczne) podejścia są w zasadzie pomijane w rozważaniach na temat partycypacji, to niedawny raport Komisji Europejskiej podkreśla korelację aktywności kulturalnych, w tym teatralnych, ze wskaźnikami zaangażowania obywatelskiego, demokracji i spójności społecznej. Podkreśla także silniejszy wpływ metod aktywnych oraz konieczność zapewnienia inkluzywności i dostępności działań⁶¹. TL w pełni wpisuje się w tę perspektywę.

Co więcej, proces ten daje przestrzeń do eksploracji i testowania możliwych rozwiązań – nie jest zatem jedynie sposobem agregowania preferencji, lecz umożliwia generowanie różnych propozycji. Pozwala na ich legitymizację w procesie interakcji z widownią, np. poprzez głosowania. Stwarza ponadto przestrzeń do partycypacji już na etapie określania problemu, a nie jedynie wyboru możliwych opcji czy komentowania gotowych już rozwiązań. Wydaje się wręcz mniej użyteczny w tym drugim aspekcie.

⁶¹ European Commission: Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture and ECORYS, *Culture and democracy, the evidence – How citizens' participation in cultural activities enhances civic engagement, democracy and social cohesion – Lessons from international research*, Publications Office of the European Union, 2023, <https://data.europa.eu/doi/10.2766/39199> (dostęp: 1.06.2024), s. 23.

Teatr Legislacyjny wspiera identyfikację problemów, które często nie są dostrzegane przez decydentów. Po pierwsze, ponieważ skierowany jest przede wszystkim do osób mających dostęp do wiedzy opartej na doświadczeniu, a jednocześnie często pozbawionych dostępu do procesów demokratycznych. Po drugie, jego eksploracyjny charakter sprzyja analizie sytuacji społecznych z różnych perspektyw i generowaniu potencjalnie wartościowych danych w różnych obszarach⁶². Wykazuje też potencjał w kontekście poszukiwania niestandardowych rozwiązań znanych problemów regulacyjnych bądź takich, których regulacja prawna nie spełnia oczekiwań.

Teatr Legislacyjny pozwala na połączenie działań partycypacyjnych z elementem wpływu oraz upodmiotowienie osób uczestniczących poprzez uczynienie ich właścicielami procesu, zgodnie z myślą P. Freirego czy postulatami S. Arnstein. Pomimo braku gwarancji, że działania te doprowadzą każdorazowo do zmiany, w szczególności prawa, udział w procesie może sprzyjać zaangażowaniu w dalsze działania, a współczesne przykłady dowodzą, iż zmiana przepisów jest możliwa także bez bezpośredniego zaangażowania decydentów politycznych w całość procesu.

Nie są to jedyne aspekty, które przemawiają za wykorzystywaniem oraz badaniem TL, wzmacniają jednak przekonanie, że z perspektywy nauk prawnych dokładniejsze przyjrzenie się temu zagadnieniu może okazać się cenne. Badania prowadzone w ramach projektu „Prawo na scenę!” wykazały, że TL może mieć pozytywny wpływ na zaangażowanie obywatelskie i poczucie sprawczości osób uczestniczących⁶³. Wydaje się, że część tradycyjnych metod partycypacji nie oferuje zaangażowanym w nie osobom zmiany na poziomie indywidualnym, czemu, jak wspomniałem, może sprzyjać aktywny i teatralny charakter.

Warto też zasygnalizować rolę empatii w TL, która, będąc istotna w procesie teatralnej interakcji, może być elementem wzmacniającym społeczny wpływ tej metody. Badania wskazują, że klasyczny teatr może wpływać na wzmocnienie empatii⁶⁴. Relacja pomiędzy teatrem a empatią jest przedmiotem analiz odnośnie do TU i szerzej dramy czy performance'u⁶⁵. Augusto Boal krytycznie podchodził do roli empatii zarówno w klasycznym teatrze, jak i w TU⁶⁶, traktując ją jako identyfikację widowni z bohaterem, co prowadziło do potępianej przez niego (u widowni) bierności. Nie lekceważył jednak roli empatii, odwołując się do sympatii⁶⁷. Anna Król stwierdza, że sympatia jest

⁶² W trakcie pokazu mogą bowiem zostać podniesione problemy i pomysły nieuwzględnione przez grupę aktorską.

⁶³ Zob. B. Bodzinski-Guzik, R. Stożek, *Teatr Legislacyjny...*

⁶⁴ S. Rathje, L. Hackel, J. Zaki, *Attending Live Theatre Improves Empathy, Changes Attitudes, and Leads to Pro-Social Behavior*, „Journal of Experimental Social Psychology” 2021, vol. 95, s. 104–138.

⁶⁵ Zob. L.B. Cummings, *Empathy as Dialogue in Theatre and Performance*, Palgrave, Basingstoke 2016.

⁶⁶ A. Boal, *Theatre of the Oppressed...*, s. 84–86.

⁶⁷ Na brak precyzji w używaniu przez A. Boala pojęć nakładają się zarówno teoretyczne, jak i semantyczne wyzwania związane z posługiwaniem się pojęciem empatii oraz kwestie językowe. Rozróżniając empatię afektywną i kognitywną, A. Boal wydaje się rozumieć tę drugą jako sympatię, zatem odwrotnie z dominującą tendencją; zob. np. M.H. Davis, *Empatia. O umiejętności współodczuwania*, tłum. J. Kubiak, Gdańskie

dla Augusto Boala kluczowym elementem umożliwiającym funkcjonowanie TU identyfikację widowni z przedstawionymi problemami, co jest możliwe tylko wtedy, kiedy podziela ona doświadczenia prezentowane na scenie. Gdy warunek ten nie jest spełniony, identyfikacja jest jedynie „empatia” i solidarnością skutkującą teatrem dla uciśnionych – niezgodnym z założeniami⁶⁸.

Badania nad TL powinny jednak w równym stopniu uwzględniać aksjologiczne założenia TU i poszukiwać nowych perspektyw, niekoniecznie zgodnych z tymi pierwotnymi. W tym kontekście nasuwa się pytanie, czy, a jeśli tak, to jak empatia ma się do prawa. Wacław Szyszkowski jako jeden z pierwszych wprowadził do polskiej literatury temat empatii i prawa⁶⁹. Temat ten pogłębia Wojciech Załuski, wskazując, że empatia kognitywna może sprzyjać przyznawaniu praw np. mniejszościom, będąc: „warunkiem wszechstronnego rozważenia interesów stron i w konsekwencji (...) przyjęcia sprawiedliwej ustawy”⁷⁰. Nakreśla także potencjalne zagrożenia sympatii, jak stronnictwość w przypadku empatii afektywnej. W ten sposób precyzyjnie osadza w dyskursie to, co A. Boal określa jako sympatię, nie chodzi o to, aby (biernie) współczuć, ale by zrozumieć i utożsamić się z prezentowanymi problemami, zajmując w efekcie sprawiedliwe i wsparte doświadczeniem kognitywnej empatii stanowisko.

Zarówno element interwencji, tj. wchodzenia na scenę osób z widowni, jak i tematyka spektaklu odnosząca się do „sytuacji z życia” mogą pogłębiać relację pomiędzy Teatrem Legislacyjnym a zjawiskiem empatii w porównaniu z klasycznym teatrem. Element empatycznej identyfikacji może sprzyjać zaangażowaniu w teatralną dyskusję oraz budowaniu poparcia dla wypracowywanych rozwiązań, które W. Załuski nazywa „rozważeniem interesów stron”. W opozycji do tego stoi jednak przekonanie A. Boala o konieczności adresowania TL przede wszystkim do osób współdoświadczających problemów, przy jednoczesnym „oddaniu” jego rezultatów w ręce obowiązującej procedury, zatem osób, które niekoniecznie dzielą te doświadczenia, a nawet mogą być ich przyczyną⁷¹. Ten brak konsekwencji czy spójności skłania do dokładniejszej analizy roli szeroko rozumianej empatii w TL, a pośrednio w stanowieniu prawa, wykracza on jednak poza wprowadzający charakter tego artykułu.

Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1999; S. Spaulding, *Cognitive empathy* [w:] *The Routledge Handbook of Philosophy of Empathy* (Routledge Handbooks in Philosophy), ed. H. Maibom, Routledge, London – New York 2017.

⁶⁸ A. Król, *Widz to zawsze mniej niż człowiek: demokratyzacja teatru według Augusto Boala*, „Didaskalia – Gazeta Teatralna” 2008, nr 15(84), s. 59–60.

⁶⁹ W. Szyszkowski, *Empatia a prawo*, „Palestra” 1997, nr 41/9–10(477–478), s. 58–66.

⁷⁰ W. Załuski, *O empatii i jej znaczeniu dla moralności i prawa* [w:] *Abiit, non obiit. Księga poświęcona pamięci księdza profesora Antoniego Kościa*, red. A. Dębiński et al., Wydawnictwo KUL, Lublin 2013, s. 497.

⁷¹ Co jest zresztą źródłem krytyki TL; zob. B. Kershaw, *Legislative Theatre by Augusto Boal*. Routledge, London 1998, „Theatre Research International” 2001, vol. 26, no. 2, s. 219.

7. Wyzwania związane z rozwojem Teatru Legislacyjnego

Po pierwsze, nie istnieje adekwatny i replikowalny model TL⁷², umożliwiający jego łatwe wdrożenie, a odtworzenie *beta* systemu A. Boala jest co najmniej trudne. Potrzebna jest jednak refleksja nad tym, w jaki sposób może on funkcjonować zarówno jako samodzielny proces, jak i element szerszego systemu. W tym kontekście interesujące wydaje się myślenie o TL pod kątem procesów demokratycznych, tj. w jaki sposób TL może stanowić punkt wyjścia m.in. dla budżetów obywatelskich jako narzędzie konsultacji czy inicjować dalsze działania na rzecz wypracowanych inicjatyw (np. w formie trwałych ruchów społecznych), ekosystemów, w których różne podejścia i procesy współgrają ze sobą, w zgodzie z sygnalizowaną tezą, że żaden nie jest wyłącznym rozwiązaniem⁷³.

Po drugie, zapewne nieprzypadkowo praktycy TL w znacznej części współpracowali albo z samym A. Boalem, albo z osobami mu bliskimi. Niektórzy wykorzystują Teatr Legislacyjny dopiero po latach doświadczeń z Teatrem Uciśnionych i z zasobami, które pozwalają niejako ominąć wyzwania braku: legislatora – dostępu do władzy, dostępu do grup aktorskich czy aksjologii związanej z procesem, której niedostatek może mieć znaczący wpływ na rezultaty.

Po trzecie metoda ta, pomimo rosnącej popularności i rozwoju (np. w Wielkiej Brytanii), jest stosunkowo mało znana również wśród części praktyków, a dyskurs dotyczący TL jest ubogi⁷⁴. Ograniczone wykorzystywanie oraz wiedza na temat TL czy brak źródeł obniżają zarówno legitymizację zewnętrzną tej metody, czyli przekonanie np. decydentów o jej zasadności i skuteczności, chęć do wzięcia udziału w procesie przez osoby aktorskie, jak i legitymizację wewnętrzną, w efekcie mało jest osób zdolnych pracować z użyciem TL.

Angażowanie decydentów jako alternatywa dla braku legislatora jest samo w sobie trudne, zaś wykorzystanie teatru może dodatkowo zwiększać element niepewności, choć często niweluje ją udział w doświadczeniu. Niskie zaufanie do procesu przy konieczności stosunkowo wysokich nakładów nie sprzyja jego rozwojowi. Wydaje się jednak, że w ramach badań nad TL można stosunkowo łatwo sprostac temu wyzwaniu, np. poprzez mapowanie praktyk i wdrożeń oraz tworzenie na ich podstawie case

⁷² Mam tu na myśli model teoretyczny. Rośnie bowiem liczba praktycznych wdrożeń, które mogą stanowić inspirację jako *case studies*. W ramach swoich badań proponuję taki model w oparciu o przeprowadzone wywiady z praktykami, ale z uwagi na ramy objętościowe artykułu jestem zmuszony pominąć jego prezentację. Choć na początku artykułu wspominam o przykładzie z Zimbabwe, wykorzystanie procesów mentoringu także ma pewne ograniczenia.

⁷³ Zob. J. Lerner, *From Waves to Ecosystems...*, s. 11–13.

⁷⁴ Zob. jednak m.in. S. Bussu et al., *It's a Mindset Revolution! Co-creating inclusive spaces of participation on youth mental health*, „Action Research” 2025 vol. 23, no. 3, s. 238–261; M. Cunningham, K. Rubin, S. Woods, *'People aren't going to show up to the revolution if it isn't fun' Theatre of the Oppressed and Disrupting the Tone of Voice within Deliberative Democracy* [w:] *Applied Theatre: Voice Performance and Social Justice*, ed. S. Weston, Bloomsbury Publishing, London 2025.

studies jako źródła informacji o dobrych praktykach i narzędzie przekonywania potencjalnych sponsorów czy decydentów o skuteczności tego procesu⁷⁵. Bliższe praktycznemu upowszechnieniu TL są pokazowe sesje, prezentujące proces w krótkim czasie. Oferują one możliwość doświadczenia istoty TL, a pomimo swojego charakteru dają obraz tego, jak przebiega proces i spektakl oraz generowanie rekomendacji.

Wyzwaniem pozostaje też aspekt przeciwdziałania „tokenizmowi” czy pozorności TL w kontekście partycypacji. Wydaje się jednak, że obecne rozumienie procesów partycypacyjnych, jako wymagających dostosowania do realiów i kontekstu, pozwala ograniczyć te ryzyka.

8. Podsumowanie

Dalsze badania nad Teatrem Legislacyjnym w kontekście partycypacji i praktyka mogą pozwolić na doprecyzowanie jego skuteczności oraz tego, czy i w jaki sposób może on wchodzić w synergię z innymi procesami. Intuicja A. Boala, traktująca TL jako system, w którym wstępne rekomendacje są poddawane dalszej analizie, ma głęboki sens. Współcześnie jednak podejście takie nie jest powszechne. Lepsze zrozumienie i legitymacja metody mogą pozwolić na śmielsze eksperymentowanie i próbę stworzenia na nowo Teatru Legislacyjnego w szerokim rozumieniu, spełniającego swoją funkcję także bez legislatora. Rozumienie TL jako metody partycypacji powinno być szerokie i skutkować konkretyzacją procesu w analizowanym kontekście. Teatr Legislacyjny, wbrew swojej nazwie, służy bowiem w pierwszej kolejności dążeniu do zmiany społecznej, a dopiero tam, gdzie to możliwe i konieczne, do zmiany przepisów.

Literatura

- Arnstein S., *A Ladder of Citizen Participation*, „Journal of the American Institute of Planners” 1969, vol. 35, no. 4, s. 216–224.
- Arts & Homelessness International, *Legislative Theatre Performance Medway – 6th Feb 2024*, <https://vimeo.com/910532169/435ccb6b02> (dostęp: 14.04.2025).
- Babbage F., *Augusto Boal*, Routledge, Abingdon – New York 2018.
- Biernat T., *Legislacja. Analiza procesu*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2016.
- Boal A., *Legislative Theatre: Using performance to make politics*, transl. A. Jackson, Routledge, Abingdon – New York 1998.
- Boal A., *The Aesthetics of the Oppressed*, transl. A. Jackson, Routledge, Abingdon – New York 2006.
- Boal A., *Theatre of the Oppressed*, transl. C.A. Leal McBride et al., Pluto Press, London 2008.
- Bodziński-Guzik B., *Teatr Legislacyjny na Kampusie*, „Alma Mater: Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2024, nr 253–254, s. 58–61.

⁷⁵ Autor współtworzy obecnie globalną mapę TL, prezentującą około czterdziestu procesów TL.

- Bodziński-Guzik B., Stożek R., *Teatr Legislacyjny jako forma aktywności obywatelskiej*, Stowarzyszenie Polanda, Kraków 2023.
- Bryson J.M. et al., *Designing Public Participation Processes*, „Public Administration Review” 2012, vol. 73, issue 1, s. 23–34.
- Bussu S. et al., *It's a Mindset Revolution! Co-creating inclusive spaces of participation on youth mental health*, „Action Research” 2025, vol. 23, no. 3, s. 238–261.
- Buśk A., *Początki Teatru Legislacyjnego w Polsce*, Stowarzyszenie Praktyków Dramy Stop-Klatka, Warszawa 2017.
- Cummings L.B., *Empathy as Dialogue in Theatre and Performance*, Palgrave, Basingstoke 2016.
- Cunningham M., Rubin K., Woods S., ‘People aren't going to show up to the revolution if it isn't fun’ *Theatre of the Oppressed and Disrupting the Tone of Voice within Deliberative Democracy* [w:] *Applied Theatre: Voice Performance and Social Justice*, ed. S. Weston, Bloomsbury Publishing, London 2025, s. 95–114.
- Dalaqua G.H., *Democratic Representation and Legislative Theatre*, „Theoria: A Journal of Social and Political Theory” 2020, vol. 67, no. 3, s. 26–47.
- Davis M.H., *Empatia. O umiejętności współodczuwania*, tłum. J. Kubiak, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1999.
- EIU, *Democracy Index 2023: Age of conflict*, s. 4–5, <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2023> (dostęp: 1.06.2024).
- European Commission: Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture and ECO-RYS, *Culture and democracy, the evidence – How citizens' participation in cultural activities enhances civic engagement, democracy and social cohesion – Lessons from international research*, Publications Office of the European Union, 2023, <https://data.europa.eu/doi/10.2766/39199> (dostęp: 1.06.2024).
- Freire P., *Pedagogy of the Oppressed*, Penguin Books, London 2017.
- Greater Manchester, *Homelessness Prevention Strategy 2021–2026*, July 2021, <https://democracy.greatermanchester-ca.gov.uk/documents/s16377/14a%20GM%20Homelessness%20Prevention%20Strategy%20Final%20Appendix.docx.pdf> (dostęp: 1.06.2024).
- Gryszel K., Winiarek-Kołucka M., *Teatr Legislacyjny jako proces pracy z grupą różnorodną – refleksje po realizacji projektu*, <https://stop-klatka.org.pl/teatr-legislacyjny-jako-proces-pracy-z-grupa-roznorodna-refleksje-po-realizacji-projektu/> (dostęp: 1.06.2024).
- Howe K., Boal J., Soeiro J., *Introduction: Theatre of the Oppressed and its time(s)* [w:] *The Routledge Companion to Theatre of the Oppressed*, eds. K. Howe, J. Boal, J. Soeiro, Routledge, New York 2019, s. 1–12.
- Huizinga J., *Homo ludens. Esej o zabawie jako elemencie kultury*, tłum. M. Kurowska, W. Wirpsza, Aletheia, Warszawa 2022.
- Kershaw B., *Legislative Theatre by Augusto Boal*. Routledge, London 1998, „Theatre Research International” 2001, vol. 26, no. 2, s. 218–219.
- Korybski A., Leszczyński L., Pieniążek A., *Wstęp do prawoznawstwa*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2003.
- Król A., *Widz to zawsze mniej niż człowiek: demokratyzacja teatru według Augusto Boala*, „Didaskalia – Gazeta Teatralna” 2008, nr 15(84), s. 54–63.
- LegiLAB4Progress, *Więcej niż teatr: doświadczanie teatru legislacyjnego*, tłum. A. Król et al., Pekar-na Magdalenske mreže, Maribor 2018.

- Lerner J., *From Waves to Ecosystems: The Next Stage of Democratic Innovation*, Stavros Niarchos Foundation Ithaca Initiative, Newark 2024, <https://udspace.udel.edu/handle/19716/34515> (dostęp: 30.06.2024).
- Lerner J., *Making Democracy Fun: How Game Design Can Empower Citizens and Transform Politics*, The MIT Press, Massachusetts 2014.
- Majaury H., *Plays that Make Policy: A Debwewin Journey Through Legislative Theatre*, The University of Guelph, Ontario 2013.
- Martela B., Janik L., Mróz K., *Barometr budżetu obywatelskiego. Edycja 2022*, Instytut Rozwoju Miast i Regionów, Warszawa – Kraków 2023.
- OECD, *Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions: Catching the Deliberative Wave. Highlights*, Paris 2020, <https://www.ospi.es/images/documentos/archivos/innovative-citizen-participation-new-democratic-institutions-catching-the-deliberative-wave-highlights.pdf> (dostęp: 29.01.2026).
- OIDP, *16th Distinction "Best Practice in Citizen Participation"*, <https://www.oidp.net/distinction/en/record01.2022.php> (dostęp: 1.06.2024).
- People Powered, *When people are mad at government, try legislative theater*, 12.07.2023, <https://www.peoplepowered.org/news-content/legislative-theater-when-mad-at-government> (dostęp: 1.06.2024).
- Rathje S., Hackel L., Zaki J., *Attending Live Theatre Improves Empathy, Changes Attitudes, and Leads to Pro-Social Behavior*, „Journal of Experimental Social Psychology” 2021, vol. 95, s. 104–138.
- Rubin K., *What is LT? – Project Portfolio*, <https://www.katyrubin.com/what-is-lt> (dostęp: 1.06.2024).
- Salvador E., *The Legislative Theatre: Art for Community Conflict Resolution. From Desires to Laws*, „Journal of Conflictology” 2014, vol. 5, no. 1, s. 3–12.
- Santos B., *Theatre of the Oppressed – Roots & Wings: A Theory of Praxis*, Kuringa, Berlin 2019.
- Schechner R., Chatterjee S., Augusto Boal, *City Councillor: Legislative Theatre and the Chamber in the Streets: An Interview*, „The Drama Review” 1998, vol. 42, no. 4, s. 75–90.
- Spaulding S., *Cognitive empathy* [w:] *The Routledge Handbook of Philosophy of Empathy* (Routledge Handbooks in Philosophy), ed. H. Maibom, Routledge, London – New York 2017, s. 13–21.
- Staffler A., *Legislative Theatre – Take part! Its about us!*, <https://voiceofjsirri.wordpress.com/april-2018/legislative-theatre-take-part-its-about-us/> (dostęp: 1.06.2024).
- Stępień M., *Responsywna administracja publiczna*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
- Stowarzyszenie Polanda, *Teatr Legislacyjny na Kampusie*, <https://stowarzyszeniepolanda.org/projects/teatr-legislacyjny-na-kampusie/> (dostęp: 1.06.2024).
- Stowarzyszenie Stop-Klatka, *Prawo na scenę! – rozwój Teatru Legislacyjnego w Małopolsce*, <https://stop-klatka.org.pl/prawo-na-scene-rozwoj-teatru-legislacyjnego-w-malopolsce/> (dostęp: 1.06.2024).
- Szmyt A., *Tryb uchwalania ustaw przez Sejm w świetle nowej konstytucji i regulaminu Sejmu*, Raport nr 113.
- Szyszkowski W., *Empatia a prawo*, „Palestra” 1997, nr 41/9–10(477–478), s. 58–66.
- Tudorache A.L., *Using theatre to make politics. Podręcznik metody Teatru Legislacyjnego*, tłum. A. Zawiślak, A.R.T. Fusion Association, Bucharest 2021.
- Vittoria P., *Paulo Freire and Augusto Boal: Praxis, Poetry, and Utopia* [w:] *The Routledge Companion to Theatre of the Oppressed*, eds. K. Howe, J. Boal, J. Soeiro, Routledge, New York 2019, s. 58–65.

Wintgens L.J., *Legisprudence as a New Theory of Legislation* [w:] *The Theory and Practice of Legislation. Essays in Legisprudence*, ed. L.J. Wintgens, Ashgate Publishing Limited, Aldershot 2005, s. 3–25.

Załuski W., *O empatii i jej znaczeniu dla moralności i prawa* [w:] *Abiit, non obiit. Księga poświęcona pamięci księdza profesora Antoniego Kościa*, red. A. Dębiński et al., Wydawnictwo KUL, Lublin 2013, s. 485–497.

Zamboni M., *Law and Politics*, 6.06.2006, <https://ssrn.com/abstract=925920> (dostęp: 1.06.2024).

Abstract

Bartłomiej Bodziński-Guzik

Law, Theatre and Empathy – Already a Legislative Theatre?

In this article, I analyse Legislative Theatre from a socio-legal perspective, for the first time in reflections on this topic. By analysing the context of participatory processes, I outline the background for Legislative Theatre, where participation or its manifestations play a significant role. In the article, I both present the origins of Legislative Theatre – as a process used to generate ideas for legal amendments or their implementation – and compare the original assumptions with contemporary challenges or contexts important for legal scholarship. The article focuses on a analysis of the original assumptions of Legislative Theatre, confronting and comparing them, where necessary, with the contemporary approach. At the same time, I claim that Legislative Theatre, despite its name, should be understood in terms of participation, rather than legislation, in particular the ambition to influence the legislative process (initiative). These considerations are one of the first attempts to look at Legislative Theatre as a potentially important theme for both academics and practitioners, for both actors and audiences (if any) of legal systems. At the same time, they are an attempt to embed Legislative Theatre as a theme for a wider reflection of legal scholars, including Polish ones.

Keywords: socially engaged theatre, participation, Legislative Theatre, legislation, law